

ČESKÉ SOCIALISTICKÉ ODBORY PŘI ZRODU ČESKOSLOVENSKA V ROCE 1918

FRANTIŠEK ČAPKA

Significant activities in the Czech labor movement before the emergence of the Czechoslovak republic were efforts between the two largest socialist trade union focal points about their mening. The article traks the individual activities and efforts of the social democratically oriented trade association (OSČ) and the national socialist-oriented village workers (ČOD) for the unification, as this process took place even in political parties. After the establishment of the republic is increasingly showing that it's not just about trade union unity, but for a share of the political power. Therefore remained the unifying efforts unsuccessful.

Key words: the socialist trade unions; headquarters; unification; unity; trade unions; left wing; right wing.

Úvod

Nejednotnost a roztržičnost odborových organizací v bývalém Předlitavsku se přenesla i do počátečního stádia v první republice a ještě více se prohloubila. Nově vzniklá Československá republika byla hospodářsky i technicky nejvyspělejším státem Rakousko-Uherska. Připadalo jí sice jen 21 % plochy a 26 % obyvatelstva bývalého soustátí, ale na jeho území (především v českých zemích) se nacházelo (podle přibližných odhadů) 65–75 % výrobní kapacity průmyslu celé monarchie. V jednotlivých průmyslových odvětvích byl ovšem podíl Československa na tomto „historickém dědictví“ značně rozdílný. Známy hospodářský historik Vlastislav Lacina vypočetl, že jsme byli v základním ukazateli úrovně v národním důchodu na hlavu zhruba v polovině dvacátých let na sedmáctém místě na světě.¹ Jenže náš strojní park byl zastaralý, finance nedostatečné, výrobky pak v soutěži kvality s nejvyspělejšími zeměmi poněkud drahé. Vyváželi jsme proto hlavně na Balkán a do třetího světa. Zčné problémy přinášelo nerovnoměrné rozmístění výrobních sil, když rozhodující část průmyslových kapacit se nacházela zejména v severních částech Čech, Moravy a Slezska. K zajištění hospodářského rozvoje bylo nezbytně nutné změnit strukturu průmyslové výroby.

Z tohoto stručného konstatování vyplývá, že rozhodující společenskou sílu ve společnosti představovalo dělnictvo. V českých zemích v procentuálním srovnání se zemědělstvím byl podíl obyvatel spjatých s prací v průmyslu a v řemeslech zhruba 40 %, když převyšoval podíl zemědělského obyvatelstva s necelými 35 %.² Tento základní informační „servis“ o podobě české ekonomiky zde uvádíme z toho důvodu, abychom si přiblížili předpoklady i možnosti pro fungování odborových organizací, které byly bezprostředně provázány na obraz zaměstnanosti v zemi.

¹ Blíže: LACINA, V.: *Formování československé ekonomiky 1918–1923*. Praha 1990, s. 169–172.

² Propočteno podle *Statistické příručky Republiky československé*, II. Praha 1925, s. 403, a *Statistické ročenky Republiky československé*, IV. Praha 1932, s. 13.

Odborové centrály od svého vzniku v období před rokem 1918 byly rozvrstveny nejen podle politického a profesionálního „profilu“, ale i národnostně.

Období po první světové válce představuje výrazný kvalitativní zlom v postavení odborových organizací. Studium tohoto tématu bylo v české historiografii po roce 1989 v podstatě opuštěno. Starší historické práce jako V. Dubského nebo V. Jiší z období reálného socialismu byly málo použitelné, protože kladly důraz na pozdější komunistické odbory a na kvantitativní aspekty zaměstnaneckého sdružování. Činnost odborů je v nich zpracována z přísně marxistického pohledu, v jednostranně úzkém propojení na dělnické hnutí. Odbory jsou v nich prezentovány jako „masové organizace pracujících, které sehrály mimořádně důležitou úlohu v dějinách dělnického hnutí“. Zcela opomenut zůstal u nich kvalitativní prvek, tj. proměna postavení odborů v sociálním a politickém systému. Sluší se připomenout faktograficky bohatý text z počátku 80. let minulého století z pera V. Dubského, zabývající se stručným vývojem hlavních odborových ústředí, který však zůstal nepublikovaný a je uložen ve Všeodborovém archivu v Praze. Z poli-stopadového období si můžeme k sledovanému tématu připomenout například menší studii J. Rákosníka nebo první kapitulu z monografie autora tohoto článku.³

V sledovaném počátečním období socialistických odborů v českých zemích po roce 1918 je zejména potřebné zdůraznit rostoucí konkrétní strukturální ekonomické i politické předpoklady v nové republice. Odborové organizace od původní převážně podpůrné činnosti a obhajoby každodenních ekonomických zájmů svých členů se definitivně přesunuly k formování nového systému reprezentace své nové úlohy, k úloze v širším sociálním pojetí státu. Bude rovněž upozorněno na konkrétní strukturální předpoklady, jako silné zaměstnavatelské i zaměstnanecké organizace se zdůrazněním situace v socialisticky zaměřených odborových centrálech.

Situace v odborech na konci monarchie

S uvolněním politického života v roce 1917 začínala v českých zemích ožívat i činnost odborových organizací, z nichž si udržovaly dominantní postavení tři tzv. socialisticky orientované největší centrály, jejichž členstvo tvořili převážně průmysloví dělníci, podchycující zhruba tři čtvrtiny všech ostatních odborářů. U národnostně českých dělníků se jednalo o dvě centrály – *Odborové sdružení československé* (OSČ), propojené s autonomistickou Československou sociálnědemokratickou stranou dělnickou (ČSDSD), a o *Českou obec dělnickou* (ČOD), „pupeční šňůrou“ svázanou s Českou stranou národněsociální (ČSNS); němečtí dělníci byli organizováni v centrále *Zentralgewerkschaftskommission des deutschen Gewerkschaftsbundes* (GDB), zaštitěné politickou stranou Deutsche sozial demokratische Arbeiterpartei (DSAP).⁴

V letech války vystupovalo vedení sociální demokracie a odborových organizací OSČ s tvrzením, že odbory jsou organizacemi pro mírové období a jejich hlavním posláním je přečkat válku. Při této argumentaci se vycházelo pravděpodobně ze snahy funkcionářů v „teplém zázemí“

³ RÁKOSNÍK, J.: *Odborové organizace v počátcích Československa*. In: Na pozvání Masarykova ústavu, Praha 2007, s. 56–70. ČAPKA, F.: *Odborové hnutí na konci habsburské monarchie a na počátku nového československého státu (1917–1921)*. In: Odbory v českých zemích v letech 1918–1948. Brno 2008, s. 11–62.

⁴ První dvě uvedené české centrály svým datem vzniku představují nejstarší odborové organizace v českých zemích: OSČ bylo založeno na sjezdu odborových a vzdělávacích spolků 31. ledna 1897 v Praze, podobně jako ČOD 27. dubna 1902 na schůzi podpůrných a vzdělávacích spolků v pražském hostinci U žitné brány; v pramenech můžeme najít i dřívější datum vztahující se ke vzniku ČOD – říjen 1898. Zemská organizace německých odborových sociálnědemokratických organizací v Čechách byla po dlouhých jednáních ustavena na konferenci v roce 1912; sídlem zemského ústředí se stal Liberec (Reichenberg), spadající pod vídeňskou odborovou ústřednu. Podobně byla vytvořena zemská odborová ústředna německého dělnictva na Moravě a ve Slezsku.

svých postů nedostat se do nemilosti státních úřadů a vyvarovat se povolání na frontu. Proto nepřekvapí skutečnost, že odborová byrokracie spolupracovala na opatřeních restrukturalizace lehkého průmyslu včetně převádění pracovních sil ze spotřebního průmyslu do zbrojařských podniků. Počet odborově organizovaných během válečných let rapidně klesal; jestliže v roce 1913 bylo v OSČ registrováno 105 tisíc členů (zejména na území Čech), jejich počet v roce 1914 klesl na 50 tisíc a o dva roky později (1916) dokonce jen na necelých 24 tisíc.⁵

Pracovní podmínky dělníků za „Velké války“ se rychle zhoršovaly. Na místa narukovaných dělníků na frontu nastupovali mladiství a ženy. Pracovní doba se prodlužovala mnohde i na 12 hodin denně, často se pracovalo také v neděli. Ve zbrojních závodech byl zaváděn vojenský dozor. Od roku 1916 stoupal počet krátkodobých živelných stávek. Těžkosti v zásobování obyvatelstva se blížily kritickému bodu. Narůstající nespokojenost nacházela své vyjádření i v postupném vstupu dělníků do dřívějších odborových organizací. Opět to budeme dokumentovat na situaci v OSČ, nejsilnější socialistické centrále, kde se během roku 1917 zvýšila členská základna na zhruba 42 tisíc, když další výraznější nárůst zaznamenal hned následující rok 1918 – 122 160 odborářů. Pro srovnání: na konci roku 1918 vykazovala ČOD registraci 84 386 členů.⁶

Ve vedení socialistických odborů přetrvával za války předválečný trend: vzrůstal počet autonomistů a nacionalistů na úkor centralistů, tak jak tomu obdobně bylo v sociálnědemokratické straně, kde byl v září 1917 odstraněn z vedení strany Bohumír Šmeral, který zastával prorakouské pozice (proti národně radikální opozici vedené G. Habrmanem, R. Bechyněm a F. Modráčkem). Svým prorakouským „státotvorným“ postojem si i OSČ vysloužilo (stejně jako sociální demokracie) značnou toleranci ze strany Vídně. Předáci sociálních demokratů a národních socialistů začali koketovat s možností sjednocení obou stran a současně i se splynutím obou odborových ústředí. Problém odborové jednoty zazněl na první všeodborové konferenci společně uspořádané OSČ 24. června 1917, stejně jako na všeodborové konferenci ČOD, která se následně sešla 26. srpna téhož roku. Role prostředníka mezi oběma ústředními byla svěřena pražské Dělnické radě, vytvořené v létě 1917 z důvěrníků kovodělných závodů, kde měli převládající vliv národní socialisté.

Konference ČOD se vyslovila pro budování „neutrálních“ odborů se zdůrazněním, že každý dělník má vstoupit do té odborové organizace, „*kteřá je jeho ideovému nazírání nejbližší*“.⁷ Hlásání neutrality v ČOD však postupně ustupovalo, zejména po konferenci OSČ 24. června 1917, a bylo nahrazováno tezí „*úzké součinnosti s politickou stranou*“. Zaznívaly zde hlasy, že se odbory nemají v dosavadní podobě rozpouštět a že druhá strana má přejít právě k nim. Takže lze říci, že se mnohdy jednalo spíše o deklarativní přístup doprovázený poněkud chaotickými kroky. To dokládají závěry konference zastupitelstva ČOD z 3. prosince 1917 a následného valného sjezdu o několik dnů později (z 30. prosince), které na jedné straně konstatovaly a připouštěly škodlivost dosavadní roztržičnosti dělnictva, ale na druhé straně obviňovaly (bez pádných důkazů) sociálnědemokratické odbory, že „*nedávají záruku úspěšné činnosti*“. Proto jejich odborový předáci přišli s návrhem ustavit na podkladě parity jakousi „Radu českých dělníků“. Navrhovaný systém parity ze strany národněsocialistických odborářských bossů svědčí o jejich uvědomění si vlastní početní slabosti, kterou hodlali „vyrovnat“ stejnoměrným zastoupením. Ke zvýšení své prestiže „zdola“ uspořádala centrála začátkem prosince 1917 dvě veřejné schůze

⁵ *Přehled dějin československého odborového hnutí*. Praha 1984, s. 98.

⁶ Archiv Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze (dále jen A ČMKOS). TUČNÝ, A.: *Památník ČOD 1902–1927*, s. 38. Státní úřad statistický uváděl počet 91 390. Celkový přehled: ČAPKA, F.: c. d., s. 44.

⁷ TUČNÝ, A.: *Odborové hnutí českého dělnictva v letech 1914–1918*. Zpráva tajemnická ke sjezdu českých odborových organizací socialistických ve dnech 7., 8. a 9. června 1919 v Praze. Praha 1919, s. 51.

pražských dělníků (na Žofině a v Plodinové burze), které měly být odpovědí na velmi rezervované stanovisko zemského výkonného výboru a některých výkonných orgánů krajských organizací sociální demokracie k otázce sloučení.⁸

Nelze se tedy divit, že následných několik pracovních schůzek zástupců OSČ a ČOD nepřineslo žádné konkrétnější výsledky. Přesto se ČOD nehodlala vzdát a hledala další cesty, jak vyrovnat svůj členský handicap. Prohlásila se sice za „neutrální“ se snahou získat neorganizované dělníky do své odborové centrály, ale stále bylo zřejmé, že její snahy jsou ovlivňovány (nebo někdy přímo diktovány) národnostními motivy, které jsou vydávány za „posílení dědického tábora proti absolutistickému a germanizačnímu úsilí rakouské vlády za války“, kdy „národní zájmy národních socialistů byly protikladem internacionalismu v OSČ“.⁹ Z tohoto lavírování byla zřejmá a průhledná taktika a vnitřní ideová nejasnost národních socialistů spojená se snahou „přelstít“ svého soka. Podle představ některých předáků ČOD se měly odbory stát spolu s národně sociální stranou státotvorným elementem.¹⁰ Přitom vzájemná jednání o sjednocení obou odborových centrál dál pokračovala.

Na schůzce 14. ledna 1918 naopak předložili zástupci OSČ návrh, aby byly organizace ČOD až do sloučení podřízeny jejich organizační struktuře. Návrh tentokrát opřeli o svou „neutralitu“, tedy pod opačnou hegemonií, spočívající v podřízení se OSČ, hrající „první housle“. V poněkud deklarativní podobě probíhala další jednání mezi oběma centrály, navazující na předchozí návrhy, které měly vést k dohodě.¹¹ Každá jednající strana argumentovala „svou pravdou“. Příkladem takového postoje byl návrh vedení ČOD ze dne 17. února 1918 předložený Ústřední radě OSČ coby podkladový materiál k odborovému sjednocení, který společně vypracovali odboráři s funkcionáři národněsociální strany. V materiálu je uveden i výčet důvodů, proč je nutná i stranická „socialistická jednota“ jako záruka a podmínka jednotné odborové centrály. Předpokládané sjednocení obou politických stran i odborových centrál bylo především zdůrazněno v 6. a v 7. bodě navrhovaných zásad: „*Jde nám o jednotnou organizaci politickou i odborovou. Socialistickou organizací rozumíme organizaci socialisticky smýšlejících mužů a žen... Náš poměr k nesocialistickým stranám je jasný. Příslušností ke třídě neruší se svazky pojící proletáře organicky s národním celkem v jeho otázkách existenčních a kulturních. Proto jsme se všemi českými stranami za jedno v boji o český stát.*“ „Socialistická jednota“ dostala podporu na sjezdu národně sociální strany ve dnech 30. března až 1. dubna 1918, kdy zde došlo k přijetí „socialistického“ programu, což se odrazilo i ve změně názvu strany na Českou stranu socialistickou.¹² V zahajovací řeči prohlásil zakladatel strany Václav Klofáč, že z hnutí národně sociálního se stává hnutí socialistické.¹³ Ve druhém jednání dne se sešli k samostatnému zasedání předáci ČOD, kteří vyslali do nově zvoleného předsednictva strany svého zástupce Jana Hrizbyla.

⁸ DUBSKÝ, V.: *KSČ a odborové hnutí v Československu na počátku dvacátých let*. Praha 1966, s. 12–16.

⁹ KOTEK, J.: *Odborové hnutí zaměstnanců*. (Teorie a praxe odborového hnutí, vývoj a stav odborového hnutí zaměstnanců v Československu a v cizině). Praha 1930, s. 172.

¹⁰ Blíže: DUBSKÝ, V.: *Hlavní tendence odborové politiky a vývoj v KSČ v letech 1919–1922*. In: *Vznik Československé republiky a odborové hnutí*. Praha 1968, s. 53 a n.

¹¹ K argumentaci lze uvést již zmíněná dvě veřejná jednání pražských dělníků ze dne 9. prosince 1917 (na Žofině a v Plodinové burze), kde byly „nadšeně přijaty resoluce pro jednotu odborového hnutí i pro jednotu politické strany socialistické“. Srovnej: *Český dělník*, 14. 12. 1917.

¹² TUČNÝ, A.: *Odborové hnutí českého dělnictva v letech 1914–1918*, s. 51. V listopadu 1919 byla strana přejmenována na Československou stranu socialistickou. To se však setkalo s nevolí „starých členů“, kteří požadovali návrat k původnímu názvu, neboť vypuštění „národně“ považovali za chybu. Přesto nový název zůstal do roku 1926 nezměněn. In: PAROUBEK, J. – DUCHOSLAV, P.: *Stručné dějiny národních socialistů*. Praha 2011, s. 21.

¹³ Podrobněji: KREČMER, J.: *Václav Klofáč a jeho národní socialismus*. Praha 2000. V bodě IV. programu byla vůči sociální demokracii zdůrazněna „nutnost jediného socialistického tábora, aby zájmy utlačované třídy byly chráněny jednotně a účinně“. Blíže: *Politické programy českého národního socialismu*. Ed. Harna, J. Praha 1998, s. 73.

Na společné poradě obou ústředí, která proběhla 6. června 1918, zástupci ČOD setrvali na požadavku, že ještě předtím, než dojde ke konkrétnímu jednání o sjednocení obou odborových centrál, by mělo dojít „*k vyjasnění socialistických zásad ideových a ke sjednocení hnutí politického*“, tj. politických stran, v jednu reformistickou stranu, v níž by právě oni měli zaujmout vůdčí postavení. Jednalo se de facto o poslední oficiální jednání ČOD a OSČ do konce monarchie.

Podstata „českého socialismu“ byla v předvečer událostí Října 1918 postupně vyjádřena zcela pragmaticky – jednoznačně nadřazovat národně politická hlediska nad sociálními.¹⁴ Přitom stále ještě „doznávaly“ zbytky „internacionalismu“ v sociální demokracii oproti „národním zájmům“ v národněsociální straně. Bylo stále zřejmější, že v obou stranách nešlo výhradně o odborovou jednotu, ale stále více o politické otázky, o „spojité nádoby“ mezi stranou a jejími odbory. Předáci ČOD to pojmenovali zcela jednoznačně: odbory by mohly být jen jakousi „filiálkou“ sjednocené strany na zásadách „českého národního socialismu“.

S blížícím se rozuzlením politicko-mocenských změn se stále důrazněji ozývaly z obou odborových centrál hlasy žádající jasná stanoviska k diskutovaným tématům okolo možného sjednocení OSČ a ČOD. Výsledek se však nedostavoval, jednání dál špěla do „slepé uličky“. Velká očekávání v otázce sjednocování se očekávala od VI. sjezdu OSČ, který se sešel ve dnech 28. září – 1. října 1918.¹⁵ Dosti odlišně zněla slova ve vystoupení prostých delegátů oproti stanoviskům členů vedení, kteří vyzývali k opatrnosti, když se snažili možné sjednocení označit jako „*poškození zájmů odborově organisovaného dělnictva*“. Z jejich úst zazněly návrhy neukvapovat se a počkat „rok až dva roky“. Proti sjednocování s ČOD se v centrále stále silněji prosazovala myšlenka spojit OSČ s centralistickými organizacemi; předběžná jednání začala od března 1918. Nakonec předáci OSČ předložili tzv. socializační program, který byl oficiálně schválen až v květnu 1920. K otázce sjednocení se na sjezdu vykristalizovaly dva protichůdné názory, z nichž jeden považoval sjednocení za nešťastnou záležitost, a naproti tomu ten druhý ho označoval za zásadní věc. Ukazovalo se, že stávající diference mezi OSČ a ČOD se nadále spíše prohlubuje, což korespondovalo s přezívacím odlišným pohledem na priority u obou těchto odborových centrál. U ČOD se kladl větší důraz na tradiční „všenárodní“ pojetí související s dlouhodobou orientací, naproti tomu v OSČ se zdůrazňovaly sociální otázky. Už na začátku jednání sjezdu byla přijata rezoluce, která „*vyсловila svůj soud k událostem dnešní doby a zejména učinila projev proti nesnesitelným poměrům drahotním a vyživovacím*“.¹⁶

S posunem říjnových dat dospěl rozklad rakousko-uherského mocnářství do kritického stádia. Po Národním výboru československém¹⁷, jako vrcholném orgánu domácího odboje, se ze zástupců výkonných orgánů sociální demokracie a socialistické strany vytvořila 6. září 1918 tzv. Socialistická rada, koordinační instituce, v níž se scházeli vůdčové obou českých socialistických

¹⁴ Tamtéž, s. 56.

K možnému sloučení obou socialistických stran se později lapidárně vyjádřil Ferdinand Peroutka: „*Aby tito soupeři se sešli, bylo třeba, aby dříve se odehrály dva procesy: sociální demokraté musili zcela přijmout myšlenku národní, což se stalo vlivem války, a národní socialisté musili se zradikalizovat sociálně, což se stalo také vlivem války. Sblížení obou stran mohlo být uskutečněno jen ve znamení národní i pevnosti socialistické.*“ In: PEROUTKA, F.: *Budování státu, I (1918–1919)*. Praha 1991, s. 22.

¹⁵ A ČMKOS. *Protokol VI. všeodborového sjezdu Československého odborového sdružení, konaného 28. září – 1. října 1918 v Praze*. Sbirka starých odborových spolků, svazů a centrál, č. inv. j. 6312, kart. 440.

¹⁶ Tamtéž, s. 44.

¹⁷ Národní výbor československý vznikl 13. července 1918 na základě reorganizace stávajícího výboru z roku 1911, jehož úkolem byla příprava na převzetí moci, vypracování nových zákonů a budování příští státní správy. Výbor v čele s Karlem Kramářem měl 38 členů, při zastoupení jednotlivých politických stran se vycházelo z výsledků posledních voleb do říšské rady (1911).

stran k poradám o společném postupu.¹⁸ Jak později uvedl Ferdinand Peroutka, rada byla utvořena, „aby do nového státu socialismus vešel jako činitel vlivný a vědomý si svých cílů. Národní svornost, usuzovali socialisté, nemá být prostředkem k oslabení nebo k zakrytí socialistických ideálů“.¹⁹ Jejím úkolem bylo rovněž pokračovat v přípravách na sloučení obou socialistických stran.

Prvním konkrétním krokem společného postupu obou socialistických stran sdružených v Socialistické radě byla akce 14. října 1918, známá jako generální stávka, namířená proti vývozu potravin a zboží do zaalpských zemí. V připravené proklamaci (v pozdějších oběžnicích) se vyhlášoval nejdříve „samostatný stát“, později zaměněný za „samostatnou republiku“; v Moravské Ostravě došlo dokonce k prohlášení „socialistické republiky“. Touto aktivitou, podpořenou jejich odborovými centrály, hodlaly obě strany upevnit své postavení ve stávající politické struktuře a výhledově zaujmout postavení v budoucím státě. V pokynech pro řečníky bylo uvedeno: „Velmi budiž zdůrazněno naprosté provedení zásad demokracie v našem státě a řešení důležitých problémů socialistických.“²⁰ Generální stávka, nekonzultovaná s Národním výborem československým, skončila úspěšně, téměř všude se zastavila práce; v Praze však jen částečně, protože střed města obsadily jednotky vojska (složené převážně z Němců a Maďarů). Od chvíle, kdy se vytvořila Socialistická rada, mnozí odborářští funkcionáři věřili, že sloučení obou socialistických stran (i odborových centrál) je téměř hotovou věcí. Doufalo se, že do prvních voleb v novém státě budou již postaveni společní kandidáti. Mnohdy se jen hýřilo optimismem. Naopak nastávající problémy jej brzy zchladily.

Vydáním prvního zákona, jenž vstoupil do historie jako *Zákon Národního výboru československého ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého*, vyhlášeným se Sbírce zákonů pod č. 11/1918 Sb. z. a n.²¹, se českou národní revolucí (převratem) zrodil samostatný stát. Habsburská monarchie se propadla do minulosti.

Snahy po sloučení socialistických odborů

Po prvních hektických porevolučních dnech se vracela otázka sloučení obou socialistických stran. Vznik Československé republiky vytvořil novou základnu pro činnost odborových ústředí a organizací. Ke sloučení však došlo jen s českými centralisty v sociální demokracii. Centralisté, kteří usilovali za Rakouska o jednotu organizací sloučením, vycházeli z marxistické zásady, že v jednom státě má být jedna odborová organizace. Proto okamžitě po vytvoření republiky, kdy bylo jasné, že setrvat u vídeňské centrály této zásadě odporuje, navrhli vedení OSČ sloučení. V listopadu se uskutečnily oficiální porady mezi zástupci Ústřední rady OSČ a zástupci centralistů, takže část centralistických organizací od 1. prosince 1918 splynula s OSČ, zbytek pak počátkem následujícího roku.²²

¹⁸ Socialistická rada byla složena ze zástupců výkonných výborů obou socialistických stran (A. Němce, F. Soukupa, B. Šmerala, G. Habrmana, J. Stivína, V. Klofáče, E. Frankeho, J. Stříbrného, J. Svozila). Po vzoru pražské (ústřední) Socialistické rady vznikaly rady i v řadě českých měst a venkovských obcí. Svou činnost rada ukončila na jaře 1919.

¹⁹ PEROUTKA, F.: c. d., s. 21–22.

²⁰ Tamtéž, s. 29.

²¹ ČAPKA, F. – KRÁLOVÁ, P.: *Novověk a doba moderní*. Textová příručka k výuce dějepisu II. Praha 2006, s. 114–115.

²² JÍŠA, V.: *Formování revoluční odborové politiky*. In: O revoluční odborovou politiku. Praha 1945, s. 18–22. O společném postupu a podmínkách případného sjednocení autonomistické sociální demokracie a centralistické České sociální demokracie strany dělnické se jednalo 29. ledna 1919 v Praze. Další jednání proběhlo 16. března 1919 v Brně, takže od 1. dubna 1919 bylo sjednocení potvrzeno. In: *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Ed. Prokůš, P. Praha 1999, s. 131–132.

Podobně jako sloučení s centralisty v sociální demokracii posílilo radikalismus, tak v socialistické straně to bylo spojení s anarchisty, kteří měli silné pozice mezi horníky na severu Čech; jejich představitel Bohuslav Vrbenský se stal dokonce ministrem výživy lidu v první Kramářově vládě. Po celou dobu svého spojení s českými socialisty anarchisté kolísali mezi vrozeným revolucionářstvím a touhou prospět republice. 8. prosince 1918 zastupitelstvo československých socialistů přijalo novou rezoluci, v níž „*nanovo zdůraznilo svou pevnou vůli po sloučení všech socialistických organizací politických i odborových v jedinou stranu československých socialistů. Sloučení to buď provedeno v duchu programu, který přijal sjezd naší strany 1. dubna 1918... Od sjezdu československé sociálnědemokratické strany dělnické očekáváme definitivní rozhodnutí.*“²³

K vyjasnění základní otázky – sloučení sociálnědemokratických a národněsocialistických (socialistických) odborových centrál – měl tedy přispět XII. sjezd sociálních demokratů, který zasedal ve dnech 27. až 30. prosince 1918. Strana (se změněným názvem Československá sociálnědemokratická strana dělnická-ČSDSD) se zmítala už od války ve vnitřních sporech.²⁴ Nyní se objevily nové motivy rozporů, které zejména souvisely se vstupem jejich ministrů do vlády. V průběhu jednání se několikrát srazily dva směry – levý a pravý. Levá nálada se projevovala zejména neurčitým horováním pro bolševismus. Praporem kolem něhož se stmelovala levice, byl odpor proti spolupráci s „měšťanskými stranami“. Nakonec převládl kompromisní postoj, který jen oddálil trvající rozpory. Sjezd v rezolucích podpořil „*požadavky vyslovené Všeodborovým sjezdem ve dnech 28. září – 1. října 1918 v Praze konaným a předloženým Odborovou ústřednou vládě československé.*“²⁵

Jednou z příčin rozdělovacích levice a pravice byla na sjezdu otázka sjednocení. Levice vyjadřovala obavy, že sloučení, kde největší část tvoří „*živly neuvědomělé, krajně nacionální a šovinistické*“ by zatáhlo sociální demokracii do „drobečkového reformismu“. Pravé křídlo se naopak přimlouvalo za sloučení. Posilňování radikálního křídla v sociální demokracii obě strany i jejich centrály oddalovalo. Čeští socialisté (nyní členové Československé socialistické strany – ČSS) se ostře vyslovovali proti „bolševickým záchvatům“. Podobně požadavek, aby do názvu nové strany bylo vloženo slovo „dělnická“, odpuzoval nedělnické složky českých socialistů, hlavně živnostníky. To však byly spíše zástupné důvody.

Po 28. říjnu 1918 šlo však o mnoho víc, o podíl na státní moci. Politické strany se stávaly stále mocnějšími a obklopovaly se pevnější hradbou spřízněných a závislých organizací, z nichž nejdůležitější byly právě odborové organizace; v našem případě to bylo Odborové sdružení československé a Československá obec dělnická.

Nakonec ke sloučení mezi sociálnědemokratickými (OSČ) a národněsocialistickými odbory (ČOD) nedošlo. Poslední pokus ztroskotál 1. října 1919. Radikálně smýšlející stoupenci sociálnědemokratické levice dokonce nutili neorganizované dělníky a stoupence ČSS ke vstupu do OSČ. Začalo se mluvit a psát o „továrním teroru“. ČSS ultimátem požádala 15. listopadu vládu o vydání zákona, který by v tomto směru doplnil zákon o občanských a spolkových svobodách. A šla ještě dále. Pohrozila demisí svých ministrů, potvrzenou 7. prosince nejvyšším orgánem strany. Rudozelená koalice byla ohrožena. Aféra byla zažehnána vládním nařízením z 19. prosince 1919, když již předtím, 7. prosince, zastupitelstvo ČSS proklamativně ohlásilo vystoupení

²³ PEROUTKA, F., c. d., s. 314–317.

²⁴ Po vzniku ČSR se OSČ oficiálně přejmenovalo na Odborové sdružení československé a ČOD na Československou obec dělnickou.

²⁵ *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*, c. d., s. 130.

ze Socialistického bloku, koordinujícího politiku obou stran ve vládě. Z demise nakonec sešlo. Socialistický blok však skončil.²⁶

I přes nepříznivý vývoj sjednocovacích snah se socialistické odborové hnutí v českých zemích od konce války výrazně oživovalo, a to zejména ve srovnání s předchozím vývojem na počátku a v prvních letech války, kdy došlo k výraznému poklesu členstva, zvláště pak v OSČ (celkově až zhruba na čtvrtinu). Do konce války dosáhl celkového počtu v českých zemích 371 tisíc, výrazně pak stoupal během následujícího roku 1919, kdy se vyšplhal až k 1 305 tisícům, přičemž zhruba tři čtvrtiny členstva z toho tvořili dělníci, převážně organizovaní v OSČ (643 tisíc, tj. zhruba 49 %).²⁷ Drtivá většina organizovaných českých dělníků byla soustředěna v ústřednách oficiálně se hlásících k socialistickým zásadám, tj. k OSČ nebo ČOD (němečtí pak k DGB). Od podzimu 1919 bylo již zřejmé, že socialisticky orientované odbory v českých zemích zůstanou na relativně dlouhou dobu organizačně rozdělené, a to v podstatě podle stranického „klíče“. Navíc se také ukazovalo, že ČOD po ztroskotání své sjednocovací koncepce nastoupila (spolu s „mateřskou“ socialistickou stranou) vlastní cestu, což de facto potvrdil i první poválečný sjezd ČOD; ke konci roku 1919 měla tato centrála evidováno 192 tisíc členů.

Těžiště rozhodování o směru vývoje socialistického směru v odborovém hnutí se tak jednostranně přesunulo do obou sociálnědemokratických ústředen: vedle české tedy i německé. Mimo zmiňované tři centrály fungovaly v českých zemích i tzv. občanské a křesťanskosociální ústředny (české i německé). Výsadní postavení OSČ bylo dáno řadou skutečností, především pak předchozím vývojem a s tím spojeným postavením v rámci celého odborového hnutí v českých zemích. Předáci OSČ se také snažili získat členy i mezi zemědělským a lesním proletariátem (ze 439 členů vzrostl počet v roce 1918 na magických skoro 180 tisíc koncem roku 1919). Tak se stalo, že tento svaz mezi 51 odborovými svazy v OSČ zaujímal jedno z vedoucích míst.²⁸ Ústředí OSČ se dlouho snažilo, aby sporné otázky v sociálnědemokratické straně (levice × pravice) se pokud možno nedostávaly na „půdu“ odborů. Tento prozíravý postoj zaujalo vedení i před zahájením XIII. sjezdu sociální demokracie (25.–28. září 1920), kdy byla na 23. září svolána na pražský Žofín konference svazových představenstev, která přijala tzv. *Zásadní prohlášení ve věci sporu*. Prohlášení navazovalo na předchozí výzvu Ústřední rady OSČ ze 17. září t. r. k zachování přísné neutrality odborů vůči probíhajícímu sporu v sociální demokracii a představovalo jednak jakési dodatečné teoretické zdůvodnění dosavadní prosazované „nestranné“ politiky, a jednak současně pracovní platformu pro pokračování v tomto kurzu i v nadcházejícím období.²⁹ Po dobu sporu byli zástupci OSČ odvoláni z výkonného výboru strany.

Rozkol v sociální demokracii se však nepodařilo odvrátit. Po vyvolání zápletky kolem Lidového domu v Praze a tisku Rudého práva podalo vedení pravice (reformistické)³⁰ sociální demokracie na policejní ředitelství oznámení pro rušení držby, takže policie obsadila 9. prosin-

²⁶ KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1929)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha 2003, s. 81–82.

²⁷ Blíže: A ČMKOS, KOTEK, J.: c. d., s. 109.

²⁸ Tamtéž, s. 177–179.

²⁹ V přijatém prohlášení se mj. konstatovalo, že „Ústřední rada Odborového sdružení československého nedoporučuje, aby zejména odboroví důvěrníci v této své funkci brali podílu na poradách politicko-stranických“ a dále také se vyzývalo „k nestrannosti odborových organizací ve sporu, zdůrazňujíc snahu o jednotné odborové hnutí v celé republice bez ohledu na názory politické, zásady náboženské či příslušnost národní“.

A ČMKOS, *Zpráva Odborového sdružení československého k VII. sjezdu všeodborovému za leta 1918–1920*, c. d., s. 77.

³⁰ Vedle označení „socialistické“ odborové centrály je užito i „reformistické“, vyskytující se v dobové literatuře; později přešlo do komunistické terminologie jako protipól komunisty používaného „třídního boje a proletářské revoluce“, takže reformisty byli označováni „odpůrci a zaprodanci“.

ce 1920 Lidový dům. Výkonný výbor levice vyzval ke generální stávce. Zastupitelstvo OSČ vydalo 10. prosince *Prohlášení k dělnictvu odborově organizovanému*, v němž se „dovolává proto v poslední chvíli rozvahy obou sporných stran a nabízí jim služby zprostředkovatelské k vyrovnání sporu“. Ústřední odborová rada se ještě 12. prosince pokusila dosáhnout smířčí dohody obou táborů. Současně reagovala na nové plamenné výzvy levice „do boje za socialistickou republiku!“, když v novém prohlášení ze 14. prosince zdůraznila, že vyhlášení generální stávky „se obešlo bez vědomí odborových organizací“, a proto „nemůže při veškeré sympatii s požadavky sociálními při ní proklamovanými považovati za prospěšné pro zdar akce dělnické. Ústřední odborová rada doporučuje proto stávku skončiti, v předpokladu, že nevzejdou z ní žádné důsledky jejím účastníkům“. Tento postoj v hodnocení stávky byl dále posunut v rezoluci přijaté 21. prosince t. r. na schůzi představenstev svazů: „Generální stávka svým vznikem postrádala mravního základu všeobecného zájmu i přes později připojené požadavky sociální, byla prohlášena bez souhlasu odborové ústředny, ano proti její vůli... Stávka byla vyvolána fantasty a nebyla odborářsky připravena a vedena. To nebyla generální stávka, nýbrž partisánská stávka...“ Současně bylo v rezoluci zdůrazněno, že se může republika na OSČ plně spolehnout.³¹ Ukazovalo se, že OSČ se stávalo v Československu i důležitou státotvornou silou. OSČ důsledně diferencovalo mezi skutečnými cíli (politickými) levice, které nepokrytě směřovaly k založení komunistické strany, a sociální oblastí odborových zájmů.

Událostmi na konci roku 1920 a porážkou levice definitivně skončilo období hledání možností sjednocení socialistických odborových centrál. Rozštěpením ČSDSD na vlastní stranu sociálnědemokratickou a komunistickou stranu v květnu 1921 byl rozkol přenesen i do odborových struktur. Sjednocení odborových organizací dělnictva různých směrů se sice nestalo skutkem, ale myšlenka jednotného postupu odborově organizovaného dělnictva v hospodářských otázkách se prakticky realizovala do programu na I. československém všeodborovém sjezdu v červnu 1921, konaném za účasti zástupců OSČ, ČOD a liberecké ústředny německých sociálnědemokratických odborových organizací.

První poválečné roky v odborovém hnutí v českých zemích představovaly zformování základní organizační struktury, která v pluralitním politickém systému první republiky nabízela zaměstnancům mnohotvárné rozvrstvení, jež bylo představováno pestrou nabídkou odborových ústředen i organizací a spolků. Na tuto různorodou paletu působilo i rozličné národnostní prostředí. Přitom odbory v českých zemích zaujímaly prioritní postavení ve srovnání se situací na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Teprve další léta ukázala, nakolik se dařilo uplatňovat hlásanou nadstranickost a neutralitu odborů v politickém systému československého státu. Do nových poválečných poměrů v českých zemích vstupovaly odbory jako poměrně významná síla, s níž se muselo v prvorepublikovém politickém systému počítat.

Závěrem

Rozporná stanoviska mezi jednotlivými centrály a samostatnými odborovými organizacemi se nepodařilo překonat. Nepřevažovaly ani tak ideologické rozdíly jako mnohdy osobní postoje staršího data. Zatížení minulostí v nových podmínkách se ukázalo nepřekonatelné. U odborových bossů mnohdy převažovala obava ze ztráty postavení v žebříčku jistých postů, které jim zajišťovaly vcelku dobrý životní standard. Zaváděný republikánský systém v nové struktuře dobře honorených profesních míst byl pro ně daleko lákavější než nejistota konkurenčního prostředí.

³¹ Odborové sdružení československé, časopis OSČ, roč. XXV, 1921, č. 1, s. 10–14.

Hospodářské ústředny, dědictví válečného hospodářství, které přidělovaly obyvatelům potraviny i ošacení a v podobě syndikátů podnikatelům zase suroviny, obchodní kvóty a státní zakázky, byly pro ně sociální jistotou. Prorůstaly celým hospodářstvím, a protože přidělovaly nedostatkové zboží, kvetla v nich korupce. Sociální demokraté i socialistická strana a s nimi spojené odborové organizace se tohoto vázaného hospodářství nehodlali vzdát. Pro volný trh zatím nebyl dostatek produkce. Čas ke zrušení nebo k omezení centrál nastal až o něco později, když se jednak zlepšila hospodářská situace země, a jednak už nemělo radikální sociální hnutí takovou sílu. Masarykem propagované heslo o „hospodářské demokracii“ představovalo kodifikování práv odborů v podnicích, vážení míry jejich vlivu a uzákonění kontrolních práv zaměstnanců či dokonce zavádění samosprávných prvků do řízení podniků.

Můžeme konstatovat, že v novém státě měla činnost odborových organizací v mnoha směrech kvalitativně odlišné podmínky. Uzákonění demokratických svobod přispělo ke všeobecné demokratizaci společenského života a k nebyvalému vzrůstu politické aktivity občanské společnosti. Zejména první poválečné období se vyznačovalo značnou sociální radikalizací a rovněž celkovou velkou spolkovou angažovaností obyvatelstva. Do popředí se dostávala sociální problematika prezentovaná dílčími požadavky, jako otázkami mzdového a pracovního zákonodářství. Postupně skoro každá větší politická strana si spoluvytvářela odborovou ústřednu, a tím usilovala o získání vlivu na taktiku a postup odborově organizovaných zaměstnanců, a to přesto, že tyto ústředny oficiálně deklarovaly svou nezávislost (neutralitu) na politických stranách. Odbory neměly politickou moc, ale měly politický vliv, který byl oslabován přebujelým politickým stranictvím, což vnášelo napětí mezi odborářské „bossy“. Přesto odbory zejména v zaměstnavatelských organizacích byly uznávány za rovnocenného partnera zaměstnavatele. To se odrazilo výrazným početním vzrůstem odborových organizací a jejího členstva, zejména socialistických směrů. Zůstaneme-li jen u českých socialistických odborových centrál, tak na konci roku 1919 vykazovalo OSČ již 643 276 členů, ČOD měla vedeno v evidenci 192 665 členů. Mezi oběma centrály zavládlo pro další léta „bratrovražedné nepřátelství“.³²

doc. PhDr. František Čapka, CSc.

Brno

Česká republika

e-mail: capka@ped.muni.cz

³² ČAPKA, F.: c. d., s. 21, 44.